

Az interszekcionalitás elméleti megközelítései

SEBESTYÉN ZSUZSA

ELTE Szociológia Doktori Iskola, Szociálpolitika doktori program

ABSZTRAKT

Az interszekcionalitást mint egyenlőtlenségi koncepciót, avagy egyfajta látásmódot 2014-ben már bemutattam a *Metszetek Olvasóinak*. Ebben a tanulmányomban arra vállalkozom, hogy az interszekcionalitásnak néhány elméleti megközelítését ismertessem, továbbá két szociológiai kutatáson keresztül felhívjam a figyelmet az interszekcionalitás alkalmazhatóságára. Az egyenlőtlenségi dimenziókban bekövetkezett változásokon keresztül vázolom fel azt a jelenséget, miszerint erőteljesen áthelyeződik a fókusz a túlsúlyban lévő társadalmi nemek egyenlőtlenségéről a többszörös vagy halmozott diszkrimináció irányába. Számos feminista kutató foglalkozott és foglalkozik az egyenlőtlenségi dimenziók (főleg faj, osztály és gender) kapcsolatával. Fontos leszögezni azonban azt, hogy az interszekcionalitásnak még ma sem létezik egységes meghatározása. Rengeteg külföldi szakértő, kutató alkotta meg a saját definícióját az egyenlőtlenségi faktorok metszéséről, ezekből jó néhányat kiemelek. Az elméleti megközelítések közül részletesebben írok a Choo és Ferree által használt elméleti keretről: bevonásközpontú értelmezés, kapcsolat/folyamatközpontú modell, rendszerközpontú modell. A tanulmányban ismertetek két olyan szociológiai kutatást is, amelyet az interszekcionalitás módszerével végeztek. Emellett pedig összefoglalom, hogy miért is érdemes a kutatóknak alkalmazniuk az interszekcionalitást.

KULCSSZAVAK: interszekcionalitás, gender, egyenlőtlenségi dimenziók

ABSTRACT

Methodological approach to Intersectionality

Intersectionality as an inequality conception or a particular perspective was already introduced to the readers of the *Metszetek* in 2014. In this study I undertake to review some methodological approaches to intersectionality. Moreover, I strive to make an effort to emphasize the adaptability of intersectionality. Based on the new tendency which has been noticable recently in the inequality dimensions. I delineate, this tendency has completely transformed the focus away from an overemphasis on gender equality towards those suffering multiple, complex forms of discrimination. Many of the feminist scholars deal and dealt with the connection to inequality dimensions (principally race, class and gender). Necessary to pinpoint that indeed intersectionality does not command an unitary definition. A vast number of the international feminist scholars created their own intersectionality definition, from which I am going to

DOKTORI MŰHELYEKBŐL

underline some. From among the methodological approaches I focus on Choo and Ferree's intersectional statement; "Inclusion-centered interpretations, Process-centered models, Systemic intersectionality: Institutional interpenetration". In this paper I announce two sociological studies that were undertaken using intersectionality method. Finally a summary is presented that underlines why it is worth scholars exploiting intersectionality as a methodology?

KEYWORDS: intersectionality, gender, inequality dimensions

Bevezetés

Nemzetközi szinten jó ideje egy új tendencia figyelhető meg, miszerint erőteljesen áthelyeződik a fókusz a túlsúlyban lévő társadalmi nemek egyenlőtlenségéről a többszörös vagy halmozott diszkrimináció irányába. A kérdés az, hogy a döntéshozók, a közpolitikai szereplők, illetve a kutatók mit tudnak, illetve akarnak kezdeni az egyenlőtlenségi dimenziókban történt változásokkal. Az Európai Unióban már történtek előrelépések arra vonatkozóan, hogy egységes irányelveket dolgozzanak ki a nemek, a faj és etnicitás, a vallás, a kor, a fogyatékoság és a szexuális orientáció területén megjelenő diszkrimináció ellen, mivel ezeket a területeket szabályozás tekintetében külön kezelik.

Ebben a tanulmányban az egyenlőtlenségi faktorok metszéseinak vizsgálatára alkalmas módszert, az interszekcionalitás kialakulását és elméleti meghatározásait mutatom be. Az interszekcionalitás elméleti hátterének bemutatásakor tulajdonképpen azt vizsgáljuk és hangsúlyozzuk, hogy mennyire rugalmas és nyitott a fogalom, hiszen nem létezik egyetlen magyarázata. Az általam kiválasztott Choo és Ferree által használt elméleti keretről (bevonásközpontú értelmezés, kapcsolat/folyamatközpontú modell, rendszerközpontú modell) részletesebben írok, mivel abban tesznek különbséget, hogy mit vizsgálnak: csoportot, folyamatot vagy rendszert.

Az írásom célja, hogy az elméleti keret ismertetése után az interszekcionalitás alkalmazhatóságára és fontosságára felhívjam a figyelmet. Ezért fontosnak tartottam egyrészt kiemelni a Kathy Davis által összegyűjtött előnyeit az interszekcionalitásnak (pl.: újszerűség, híd szerep stb.). Másrészt, hogy két olyan szociológiai kutatást ismertessek, amelyeket a kutatók az interszekcionalitás módszerével végeztek.

Egyenlőtlenségi dimenziók

Bár az Európai Unió az egyik élharcosa a társadalmi nemek egyenlőségének elérésében, mégis áthelyeződött a fókusz a túlsúlyban lévő társadalmi nemek egyenlőtlenségéről a többszörös vagy halmozott diszkrimináció irányába. Gondoljunk csak a több mint három évtizedes jogalkotásra a nők és férfiak társadalmi egyenlősége területén, amelyet az amszterdami szerződés 13. cikke követett, majd a Faji egyenlőség irányelvre [2000/43/EK], az Európai Bizottság „A sokszínűségért. A diszkri-

DOKTORI MŰHELYEKBŐL

mináció ellen” nagyszabású kampányra, vagy akár „A személyek közötti, vallásra vagy meggyőződésre, fogyatékosagra, életkorra vagy szexuális irányultságra való tekintet nélküli egyenlő bánásmód elvének alkalmazásáról” (Council of the European Union 2008) című Európai Unió Tanácsa irányelvére. Az Európai Unió osztja azt az álláspontot, hogy a különböző egyenlőtlenségeket nem lehet egyformának tekinteni és lehetetlen ugyanolyan intézkedésekkel kezelni azokat, ráadásul a különböző egyenlőtlenségek eltérő mértékű közpolitikai figyelmet is kapnak. Egyre növekszik azon szakértők és szervezetek száma, akik valamiféle „diversity mainstreaming” vagy „equal mainstreaming” megközelítés felé haladnának az antidiszkriminációs politikán belül (pl.: Christensen 2011; Squares 2009; Hanvinky 2005). Azzal egyidejűleg, hogy látják annak a veszélyét, hogy az egyenlőtlenségek hierarchiájában a társadalmi nemek témaköre háttérbe szorulhat, hacsaknem már veszített is. Ezt az állítást igazolja a 2012-es és 2015-ös EU Barométer felmérés is. A 2012-ben megkérdezett 26622 európai uniós állampolgár szerint a „gender equality” erőteljesen veszített a népszerűséből, alig van jelen a közpolitika látókörében (European Commission 2012). Az amszterdami szerződés „hatos fogatában” a társadalmi nem kategória az utolsó helyen áll. A megkérdezettek szerint az etnikai csoportok és fogyatékosággal élő emberek szenvednek el a legnagyobb mértékben diszkriminációt.

1. számú táblázat: A diszkrimináció megnyilvánulásai
a különböző csoportokban 2012-ben (%)

	Ritkán	Széles körben
Etnikai eredetű	37	56
Fogyatékoság	47	46
Szexuális irányultság	39	45
Kor (+55)	46	45
Vallás	51	39
Társadalmi nem	58	31

Forrás: European Commission: Eurobarometer 393 (2012: 9)

Hasonló tendencia figyelhető meg három év leforgása után is. 2015-ben a válaszadók 64%-a gondolja úgy, hogy az Európai Unióban széles körben a legjellemzőbb az etnikai eredetű diszkrimináció, amely 2012-höz képest 8%-os növekedést mutat. A válaszadók több mint a fele szerint a szexuális orientáció a második legjellemzőbb területe a hátrányos megkülönböztetésnek. Az elmúlt három évben 12%-os emelkedés figyelhető meg e téren. A vallás esetében 11%-os, míg a fogyatékoság esetében 4%-os növekedés következett be. 2015-ben a válaszadók szerint a legke-

DOKTORI MŰHELYEKBŐL

vésbé problémás terület a nemek társadalmi egyenlősége, bár 2012-höz képest itt is növekedést (+6%) figyelhetünk meg. Az 55 év felettiiek csoportja az egyetlen olyan egyenlőtlenségi dimenzió, ahol 2012-höz képest csökkenés történt (- 4%).

2. számú táblázat: Diszkrimináció megnyilvánulásai
a különböző csoportokban 2015-ben (%)

	Ritkán	Széles körben
Etnikai eredetű	29	64
Szexuális irányultság	33	58
Vallás	41	50
Fogyatékoság	42	50
Kor (+55)	46	42
Társadalmi nem	28	56

Forrás: European Commission: Eurobarometer 437 (2015: 14)

Az elmúlt néhány évben számos EU tagállam fáradozott azért, hogy megreformálja az esélyegyenlőségről szóló jogszabályait, intézményeit és a monitoring rendszerét. Céljuk, hogy egységes intézkedések szülessenek a nemek, a faj és etnicitás, a vallás, a kor, a fogyatékoság és a szexuális orientáció területén megjelenő diszkrimináció ellen, ugyanis ezeket a területeket szabályozás tekintetében külön kezelik (Verloo 2006). Néhány tagállam már rendelkezik szakosodott esélyegyenlőségi intézménnyel, amelynek a feladata az ellenőrzés és a monitorozás. Többek között ez a reformhullám is hozzájárult ahhoz a vitához, amely az interszekcionalitásról szól. Számos szakértő (Kantola, Verloo, Walby, Mügge, Collins) gondolja úgy, hogy az esélyegyenlőségi jogszabályok, intézmények és policyk integrálása sokkal hatékonyabbá teheti a többszörös diszkrimináció elleni küzdelmet. Azonban szükséges megemlíteni, hogy amíg a gender politikák nagyrészt a fehér, középosztálybeli heteroszexuális nőknek szólnak, és alig foglalkoznak a többszörös diszkriminációt elszenvedő nőkkel, addig a többi esélyegyenlőségi területen szinte teljes mértékben ignorálják a gender kérdést. Pontosan ezért állítja Johanna Kantola feminista kutató azt, hogy az interszekcionalitás alkalmazásával jóval érthetőbbé válhat a marginalizáció és a kirekesztődés (Kantola 2009).

Az interszekcionalitás kialakulása, meghatározása

Az interszekcionalitás fogalma a 90-es években került előtérbe Kimberle Crenshaw jogásznak köszönhetően (Crenshaw 1991), aki ezzel olyan elméleti törekvéseknek

DOKTORI MŰHELYEKBŐL

adott hangot, amelyek a feminista gondolkodásban már jelen voltak, azonban hiányzott egy közös koncepció, egy új elméleti keret. A nemzetközi feminista mozgalmakban mélyreható változások következtek be. Egyrészt megjelentek a nyugati fekete feminista mozgalmak, másrészt megfogalmazódott egyfajta posztkolonialista gender kritika a nyugati fehér nők etnocentrizmusával kapcsolatban (Kóczé 2009).

Bell Hooks afroamerikai feminista is komoly észrevételt fogalmazott meg az uralmi viszonyok tekintetében. A nyugati feministák számára hosszú ideig a hatalmi hierarchia alapját csak a férfiak és a nők közötti különbségtétel képezte. A problémát a patriarchális uralomban látták, és úgy gondolták, ha megszűnik a szexista elnyomás, akkor az egyben megszűnteti a hatalomgyakorlás minden egyéb formáját is (pl.: a rasszista, etnikai, osztályalapú stb. kizsákmányolás felszámolását) (Hooks 1989: 19). Hooks bevezette a bináris ellentét fogalmát, miszerint a gyengéket a nők (a hatalmat nélkülözők), az erőseket pedig a férfiak (a hatalommal bírók) képviselik. Ezeket a nyugati feministák statikus szerepeknek tartják, amelyek hierarchikus viszonyokat rögzítenek. A fekete női aktivistáknak, a harmadik világbeli nőknek és az elméleti szakembereknek nagy szerepük volt a feministák által konstruált patriarchális elnyomás továbbgondolásában. A fekete és más színes bőrű feminista csoportok a különböző egyenlőtlenségi faktorokra – nem, faj/etnicitás, osztály – és azok összetett kapcsolatrendszerének elemzésére hívták fel a figyelmet. Elsősorban az afroamerikai feministák kritizálták a diszkrimináció domináns értelmezését, miszerint az vagy a fajon, vagy pedig a társadalmi nemen alapul, figyelmen kívül hagyva más uralmi tényezőket. Az interszekcionális vizsgálódás alapjait pontosan ezek a feministák inspirálták, akik felhívták a figyelmet az egyenlőtlenségi tényezők közötti kapcsolódási pontokra (Kóczé 2009).

Kimberle Crenshaw az interszekcionalitás fogalmának magyarázatakor az utak és közlekedés metaforáját használja. Az utak az egyenlőtlenségeket jelképezik (nők/férfiak, faj/etnicitás, osztályok stb.). A kirekesztett nők pedig ezeknek az utaknak a kereszteződésében állnak, ahol két vagy akár több egyenlőtlenségi dimenzió metszi egymást. A kereszteződésekben pedig igen magas a balesetek előfordulásának lehetősége, azaz az egyenlőtlenségek összeadódnak, megsokszorozódhatnak (lásd részletesebben a 2014/1. számban megjelent tanulmányt).

Rengeteg álláspont van arra vonatkozóan, hogy minek is tekinthetjük az interszekcionalitást. Sokak szerint egy teória, mások koncepciónak vélik, egyesek szerint pedig egyfajta olvasási stratégia a feminista elemzés végzéséhez. Crenshaw gondolatmenetét számos kutató (Kantola 2009; Verloo 2006; Yuval-Davis 2006; Kóczé 2009; Balogh 2009) továbbgondolta, továbbfejlesztette Amerikától Európán át egészen Kelet-Közép-Európaiáig. Az idő előrehaladtával az interszekcionalitás koncepciója tovább finomodott. Az alfejezetben felsorolt feminista kutatók szerint az interszekcionalitás koncepciója egyfajta válasz arra az egyre gyakoribb jelenségre, amely már nem csak és kizárólagosan a gender elemzési kategóriát foglalja magában.

DOKTORI MŰHELYEKBŐL

A feminista interszekcionális elméletekben mind a mai napig nincs egységes álláspont arra vonatkozóan, hogy mely kategóriákat kell feltétlenül szerepeltetni. A gender/etnicitás/osztály hármásának az EU jogrendszerében sincs azonos súlya, hiszen jelenleg az osztály kategóriát nem tekinti a diszkrimináció egyik területének.

Az amerikai Ange-Maria Hancoc (Hancoc 2007) gondolatmenetében három kategóriát különböztet meg: egységes (unitary), többszörös (multiple) és interszekcionális megközelítést. Az egységes (unitary) megközelítés esetében egy adott időben egy egyenlőtlenségi faktort veszünk alapul, például a társadalmi nemet. Ez azt jelenti, hogy a döntések meghozatalakor, az intézkedések bevezetésekor kizárólag a nők és férfiak társadalmi egyenlőségére koncentrálunk. A többszörös (multiple) megközelítésnél egyszerre több egyenlőtlenségi faktorról foglalkozunk és egyenlőnek tartjuk a már előre determinált kapcsolatokat és azok egymáshoz való viszonyát. Az interszekcionális megközelítési módnál ez pont ellentétes. Hancoc szerint egy nyitott empirikus kérdésről beszélünk, mivel az egyenlőtlenségi faktorok kapcsolatai és egymáshoz való viszonyuk egy állandóan és dinamikusan változó folyamat, amelyet egyrészt individuális, másrészt intézményi tényezők is befolyásolnak. Továbbá Hancoc megjegyzi, hogy az additív és a többszörös megközelítés a marginalizált csoportokat inkább versenyre, sem mint koordinációra és kooperálásra buzdítja (Hancoc 2007: 67).

Leslie McCall (McCall 2005) amerikai szakértő szintén három kategóriátípust használ az interszekcionalitásról való gondolkodása során. Az „anti-kategóriális” megközelítés szerint az egyenlőtlenség maga a kategorizálás következménye. Azaz ha megszüntetjük a kategorizálást, az megszünteti magát az egyenlőtlenséget is. Az „inter-kategorikus komplexitás” során a különböző társadalmi csoportok az egyenlőtlenséget alapul veszik. Sőt azt állítja, hogy a kategóriák kapcsolatban állnak egymással és hatnak egymásra. Maguk a kategóriák és egymáshoz való viszonyuk pedig állandóan változik. Az „intra-kategóriális komplexitás” pedig nem csak és kizárólag az egyenlőtlenségek határaival, hanem a „határátlépőkkel” is foglalkozik, azokkal a személyekkel, akik életük során hol ebbe, hol abba, vagy hol ezekbe, hol azokba a kategóriákba tartoznak.

Lépinard az interszekcionalitás lényegét a következő pontokban határozta meg. Az interszekció legalább két egyenlőtlenségi dimenzió összefonódását jelenti, amelyek speciális jellemzőkkel új társadalmi kategóriává alakulnak. Az elnyomás meg tapasztalása nem töredezett, az okokat nem lehet külön kezelni, mivel a különböző társadalmi kapcsolatok egymásba illeszkednek, nem pedig egymásra épülnek. Ezek az egymásba illeszkedő (összetett) tapasztalások a kiindulópontjai a speciális közpolitikai érdeklődésnek. Sok esetben a politikai/közpolitikai érdeklődések nem kapcsolódnak össze konkrét cselekedetekkel, ezért szükséges a politikai programok helyreállítása és átírása (Lépinard 2014).

Angliában az interszekcionalitás az 1970-es évek végén került a közbeszédbe a bevándorló dolgozó nőknek köszönhetően. Judith Squires brit professzor munkái-

DOKTORI MŰHELYEKBŐL

ban kiemeli, hogy a mainstreaming megközelítést leggyakrabban a genderre alkalmazzák, annak ellenére, hogy a többi esélyegyenlőség témakörében meghatározott csoportra is vonatkozhat. Jelenleg Európában csak a kor, faj és fogyatékoság terén beszélhetünk mainstream megközelítési módról, amely egyben azt is jelenti, hogy az EU a gender mainstreaming fókuszából elmozdult a többszörös egyenlőtlenség felé. Judith Squarier szerint az EU egyenlőségi politikáját és az interszekcionális kirekesztettség megszűnését több dolog tudja erősíteni. Egyrészt továbbra is biztosítani szükséges a formális antidiszkriminációt és további erőfeszítéseket kell tenni a sokszínű/sokféleség politika elérésére. Ez úgy lehetséges, ha a gender mainstreaming fejlesztése mellett és az abból származó tapasztalatokat felhasználva elmozdulunk a diversity mainstreaming felé (Squires 2009).

Hazánkban nemzetközileg is elismert szakértők foglalkoznak az interszekcionálisitással, többek között Balogh Lídia, Kóczé Angéla, Krizsán Andrea, Zentai Violetta (Balogh 2009; Kóczé 2009; Krizsán 2006; Zentai 2012), politikusként pedig Járóka Livia állt ki a többszörös diszkriminációt elszenvedett nőkért (2005, 2011, 2013).

Az interszekcionális elmélete

A feminista elmélet a nő másságának vizsgálatával, a férfi-nő közötti különbségek átgondolásával kezdődött. A nemi különbségek és a szerepek definiálásában a feminista elmélet két véglet között ingadozott: egyrészt a nő, mint aki biológiailag, természetszerűleg más, azaz különböző, másrészt a nő kategóriája, mint szociális konstrukció között. Akik egyfajta szakadásként tekintettek erre a két végletre, azok nem fogadták el, hogy ez nem a feminista elmélet krízise, hanem inkább annak a bizonyítéka, hogy a diszciplína nem monolitikus, hanem állandóan formálódik, hiszen a feminista elméletalkotók mindig a kor jellemzőit, kontextusát figyelembe véve alakították ki nézeteiket (Hübel 2007).

A feminista mozgalom első szakasza a 18. század végétől a 20. század közepéig tartott. Ebben az időszakban a nők a választójogért küzdöttek, egyenjogú bánásmódot követeltek az úgynevezett férfifoglalkozásokban, tehát egyértelműen az azonoság bizonyítása és kihangsúlyozása volt a cél. A feminista kritikusok inkoherensnek tartották a modernitást a nők helyzetének, társadalmi szerepének kérdésében. Egy „túlromantizált” kép élt a nőkkel szemben, azaz nagyra becsülték őket és miközben egyenlőségről és autonómiáról volt szó, addig a nő tulajdonképpen az elnyomástól szenvedett (Hübel 2007).

A feminizmus második hulláma az 1960-as évek végén a társadalmi mozgalmakkal együtt bontakozott ki és a 80-as évek végéig tartott. Ez a korszak Simone de Beauvoir „A második nem” (1949) című művével indult, amely óriási hatást gyakorolt a világra. Beauvoir problematizálja a nemek társadalmi konstruáltságát, kimutatva, hogy a nők alárendelt helyzete történetileg alakult ki. Álláspontja szerint a patriar-

DOKTORI MŰHELYEKBŐL

chális társadalom teszi a nőt alárendeltté, azaz valaki nem nőnek születik, hanem nővé válik. Ez lesz a későbbi szex/gender fogalmi megkülönböztetésének az alapja (Beavoir 1969). Tulajdonképpen a hatvanas években jött el a feminista elméletalkotások ideje. A francia feminizmus képviselői, Hélène Cixous, Luce Irigaray és Julia Kristeva megpróbálták felhívni a figyelmet a nemiség kulturális sztereotípiáira és a társadalmi élet számtalan területén jelen lévő diszkriminatív gyakorlatokra. Hübel szerint a francia feminizmusnak kiemelkedő szerepe van a posztmodern diskurzusok között és jelentős szerepet töltött be a kor paradigmaváltásaiban.

Fontos megemlíteni az akadémiai színteret is, ahol a hetvenes évekig a nők kizárólag a partvonalról tudták csak az akadémiai és a férfidiskurzust befolyásolni. Elindult egy változás, ezzel egy több évtizedes küzdelem vette kezdetét. Egyrészt szükséges volt meghatározni a diszciplína tárgyát, módszereit és státuszát. Másrészt a tudományok feminista kritikája mindig is ingoványos terület volt, hiszen senki sem bízott/bízik egy olyan diszciplínában, amely kezdetektől fogva valamivel/valakivel szembehelyezkedik (Hübel 2007). Míg a feminizmus első hulláma az identitásorientált korszak volt, addig a második hullámban a feministák a különbözőséget hangsúlyozták. Felski ezért a különbségek feminizmusának nevezi ezt az időszakot (Felski 1997). A feministák kénytelenek voltak felismerni, hogy a tudományos világban nem jut szóhoz minden nő, illetve hogy csak a nyugati, fehér középosztálybeli nők határozzák meg a feminista diskurzust. Amennyiben ezen nem változtatnak, akkor tulajdonképpen ugyanazt a hibát követnék el, mint a férfiközpontú diskurzusok. Ekkor vált fontossá a többszörös diszkrimináció, a színesbőrű, etnikai kisebbségekhez tartozó nők helyzete. Ebben a folyamatban sokan a feminista elmélet identitáskrízisét látták, pedig nem volt ez más, csak egyfajta nyitás a másság felé. A feminista kutatók látótere kiszélesedett. Már nem csak a biológiai és a társadalmi nemről értekeztek, elmélkedtek, hanem egyéb egyenlőtlenségi dimenziókat is beemelték a kutatásaikba. Sokan a „feminista program” fellazítását látták ebben és nem annak a lehetőségét, hogy árnyaltabb képet kapjunk a nők helyzetéről (Hübel 2007).

A feminista mozgalom első hulláma az azonosságra való törekvést jelentette, a második már a különbségeket próbálta hangsúlyozni, ma pedig úgy tűnik, hogy egyszerre vannak jelen az egymással teljesen szemben álló elméletek. Ezért a harmadik hullámot a diverzitás feminizmusának is nevezik. A posztmodernben a nemi identitás határai fellazultak, ma a társadalmi nem kategóriája keresztezi a faj/etnicitás, az osztály identitás dimenziókat.

Számos feminista kutató foglalkozott és foglalkozik az egyenlőtlenségi dimenziók (főleg faj, osztály és gender) kapcsolatával, amelynek több elnevezése is ismert pl.: a dominancia mátrixa (Collins 1998), komplex egyenlőtlenség (McCall 2005), interszekcionális társadalmi kirekesztettség (Crenshaw 1989). Annak ellenére, hogy egyre több interszekcionális elemzés születik, még mindig nem létezik egy konkrét meghatározása, definíciója a fogalomnak. Erre a jelenségre mondja Kathy Davis, hogy

DOKTORI MŰHELYEKBŐL

az interszekció egy divatos elméleti szlogen (Davis 2008). Emiatt az interszekciót egy nyitott koncepciónak tekinthetjük, amelyet sokrétű jelentéssel lehet megtölteni. Kantola és Nousiainen (2009) például azt hangsúlyozzák, hogy az új jogszabályok főleg az Európai Unióban az interszekcionalitást a diszkrimináció többszörös formájának értelmezik, azaz minél hátrányosabb helyzetű vagy, annál nagyobb az esélyed, hogy a szűkösen rendelkezésre álló forrásokhoz juss. Yual-Davis (2006), Hancock (2007) pedig azon fáradoznak, hogy minél használhatóbbá váljon a kutatók számára az interszekcionális koncepció.

Számos interszekcionális tanulmányban és kutatásban csak a faj, osztály és a társadalmi nem (gender) tradicionális triumvirátusa szerepel annak ellenére, hogy bármilyen más faktort is bele lehet venni az elemezni kívánt egyenlőtlenségi dimenziókba pl.: szexuális irányultság, kor, vallás stb. Az interszekcionalitás elméleti hátterének bemutatásakor tulajdonképpen azt vizsgáljuk és hangsúlyozzuk, hogy mennyire rugalmas és nyitott a fogalom, hiszen nem létezik egyetlen magyarázata. Choo és Ferree (2010) által kreált három típust mutatom be részletesebben, mivel abban tesznek különbséget, hogy mit vizsgálnak meg: csoportot, folyamatot vagy rendszert. Az első megközelítés a többszörösen kirekesztett csoportokra fókuszál, a másik kettő az interszekció dinamikájának magyarázatára az adatok elemzésén keresztül. Céлом, hogy bebizonyítsam az interszekcionális vizsgálati módszer fontosságát, amelyek hasznosak lehetnek azoknak a szociológusoknak, akik a többszörös egyenlőtlenségekkel foglalkoznak.

BEVONÁSKÖZPONTÚ ÉRTELMEZÉS (INCLUSION-CENTERED INTERPRETATIONS)

Fontos mérföldköve volt az interszekció kialakulásában annak a kizárás/megkülönböztetés korai felfogásnak a megcáfolása, miszerint minden nő fehér, minden fekete férfi (Hull – Scott-Smith 1982). A „nőnek is van színe” állítást számos színesbőrű feminista hangoztatta (pl.: Crenshaw, Collins). Deborah King tanulmányában a többszörös kockázat (multiple-jeopardy) kifejezést használja, és azt állítja, hogy az egyenlőtlenségi kockázatok különállóak és egymástól függetlenül is hatásokat gyakorolnak az egyén státuszára, azonban az egymáshoz kapcsolódásuk egyértelműen felismerhető (King 1988). Az elnyomás/megkülönböztetés okozóit nem lehet egymástól elkülönülten kezelni, mint például a nemet, a fajt vagy bármilyen más dimenziót, hiszen ezek egyidejűleg vannak jelen és összekapcsolódnak az ember életében. Az egyenlőtlenségi faktorok összeadódása pedig minőségileg befolyásolja az egyén életét. Ezért fontos, hogy olyan kutatások és vizsgálatok szülessenek, amelyek a többszörösen marginalizált csoportokra fókuszálnak. McCall *intra-kategorikus* megközelítésként definiálja ezt a vizsgálati módszert. Ekkor kifejezetten a célcsoportok különböző kirekesztésből adódó tapasztalatait, élményeit kategorizáljuk, ezáltal

DOKTORI MŰHELYEKBŐL

meghatározzuk magukat a csoportokat, majd ezeket vizsgáljuk az interszekció módszerével.

Adia Harvey Wingfield (Jones – Misra – McCurley 2013) kutatásában azt vizsgálta meg, hogy milyen lehetőségei és tapasztalatai vannak egy kisebbséghez tartozó férfinak az egészségügyi ápoló szakmában. Christine Williams előzőleg már kimutatta, hogy ebben az elnőiesedett szakmában hogyan szállnak fel a férfiak is az „üveg mozgólépcsőre”, ahelyett hogy inkább áttörnék az üvegplafont. Wingfield a társadalmi nem egyenlőtlenségi dimenziójához hozzáadta még a „kisebbséghez tartozás” faktort, és így mutatta be az előrehaladás, feljebbjutás nehézségeit. A bevonásközpontú megközelítéssel lehet megdönteni státuszkategóriáknak olyan egyszerű felfogását, miszerint az egyes csoportok között egymástól elkülönült különbségek vannak.

KAPCSOLAT/FOLYAMATKÖZPONTÚ MODELL

A kapcsolat/folyamatközpontú modellt akkor érdemes alkalmaznia a kutatónak, amikor a változásokat különböző státuszok egybeesése idézi elő. McCall *inter-kategorikusnak* hívja ezt a módszert, azaz amikor magukra a kategóriákra fókuszálunk abból a célból, hogy azonosítani tudjuk a köztük lévő kapcsolatot. Például az ilyen tanulmányok segítségével kideríthetjük, hogy a büntetett előélet milyen óriási hátrányt jelent a munkalehetőségek terén a felvételi elbeszélgetés során a romák, illetve a nem romák között. Ebben az esetben a büntetett előélet kapcsolata az etnicitással interszekcionális kirekesztettséget kreál. Fontos azt is megérteni, hogy a büntetett előélet miért nyom kevesebbet a latba a fehér férfiagnál, mint a roma férfiagnál. A kapcsolat/folyamatközpontú modellel kísérletet tehetünk arra, hogy láthatóbbá tegyük azokat a kategóriákat, amelyek alig észrevehetőek az adott szituációban. Továbbá arra is alkalmas, hogy magyarázatokat találjunk arra a jelenségre, hogy miért vagyunk hajlamosak a kategóriák megerősítésére ahelyett, hogy inkább lebontanánk és megszüntetnénk őket.

RENDSZERKÖZPONTÚ MODELL

Walby teljes interszekcionális modellnek (fully intersectional modell) hívja a rendszerközpontú megközelítést. Állítása szerint magukat a társadalmi intézményeket kell vizsgálni, elemezni, mivel „komplex” egyenlőtlenségeket termelnek (Walby 2009). A gazdaság osztályokkal, a család társadalmi nemekkel, a nemzet etnicitásokkal van telítve, amelyeknek az a következménye, hogy minden egyes társadalmi intézményben a tényezők egyenlőtlenségekként jelenhetnek meg és adódhatnak össze. A politika és a közpolitika pedig a nemek megkülönböztetésével, a faj/etnicitás kérdésének nem megfelelő kezelésével és az osztálykülönbségekkel tulajdon-

DOKTORI MŰHELYEKBŐL

képpen szisztematikusan és dinamikusan konstruálja a diszkriminációt. Fontos látni azt, hogy minden apró változtatásnak hatása lehet az egész rendszerre, ezért a teljes rendszer megértése és teljeskörű elemzése szükséges.

Mitől használható az interszekcionalitás? Miért jó, ha alkalmazzuk az interszekcionalitást? Kathy Davis az „Intersectionality as buzzword” című tanulmányában összegyűjti az interszekció sikerességének eszközeit, amelyek az alapvető kapcsolat, újszerűség, híd szerep.

ALAPVETŐ KAPCSOLAT

A kilencvenes évek óta a nők közötti különbségek váltak a feminista elméletek vezető témájává. Ez főleg azzal magyarázható, hogy jelentősegteljes problémát, a kirekesztés hosszú és fájdalmas örökségét feszegeti a kortárs feminizmus. Az interszekcionalitás összehozza a feminista gondolkodás olyan fontos alkotóelemeit, amelyek sokáig külön utakat jártak be. Az első alkotóelem arra vállalkozik, hogy megértsük a faj, az osztály és a nem (triple jeopardy) hatását a nők identitására, tapasztalataira. A fehér, nyugati feminista elméletben főként a szegény nők marginalizálódására és a színesbőrű nők kirekesztésére vonatkozott.

A második alkotóelem: a feminista elméleteket olyan posztmodern elméleti perspektívák inspirálták, amelyek az interszekcionalításra úgy tekintenek, mint egy segítőtársra a kettős elnyomás demonstrálásához. A kritikai perspektívákat posztstrukturalista elméletek inspirálták, úgymint a posztkolonializmus teóriája, a diaszpóra tanulmányok vagy a queer-elmélet, amelyek statikusnak fogják fel az identitást. Az interszekcionalitás a posztmodern felfogásba illik bele, hiszen az identitásokat többszörösnek és cserélhetőnek gondolja. Az interszekcionalitás új létjogosultságot ad a feminista elméletalkotásnak és empirikus vizsgálatoknak. Az interszekcionalitás lehetőséget nyújt a feminista kutatónak, hogy minden fajta identitásra, elméleti perspektívákra és politikai meggyőződésekre fókuszálhassanak.

ÚJ FORDULAT

Annak ellenére, hogy az interszekcionalitás a feminista gondolkodás régi problémájával foglalkozik, mindezt újszerűen teszi. Újszerű kapcsolatot teremt a kritikai feminista elmélet, amely a nem, osztály, faj hatásait vizsgálja és a kritikai módszertan között, amelyet a posztmodern feminista elmélet inspirált. Összekapcsolja a kettőt, amelyre eddig még nem volt példa, mivel az elméleteknek különböző motivációi vannak. A posztmodern feminista elméleti szakembereket a modern filozófiai tradíciók lebontása inspirálja, míg a faj, az osztály és a gender fontosságát hangsúlyozó szakembereket az aktuális feminista politika motiválja. Számos posztstrukturalis-

DOKTORI MŰHELYEKBŐL

ta feminista gondolja úgy, hogy alapvetően a gender, a nemi különbségekből adódó diszkrimináció a fő probléma. Azt vizsgálják, hogy a társadalmi nem hogyan formálódik a többi kategória hatására, ahelyett hogy feladnák ezt a látásmódot és arra törekednének, hogy arra koncentráljanak, hogy hogyan adódnak össze az egyenlőtlenségi dimenziók és milyen hatást gyakorolnak. Egyértelműen erős ellentét van a két irányzat között. A posztszrukturalista feministák azt állítják, hogy problémás és értelmetlen a faj/osztály/gender kategóriákat vizsgálni. A faj/osztály/gender fontosságát hangsúlyozó szakértők pedig azt kritizálják, hogy nem elég csak a genderrel foglalkozni, kihagyva pl. a fekete nők problémáját. A posztmodern feminista elmélet és az osztály/faj/gender fontosságát hangsúlyozó elméletek között felmerülő összeférhetetlenségeken az interszekcionalitás képes felülkerekedni. Maga az interszekcionalitás ötlete, bár nem újdonság, viszont új és közös platformot tud biztosítani a feminista gondolkodók különböző elméletei számára.

GENERALISTÁK ÉS SPECIALISTÁK

Az interszekció sikerének harmadik eleme, hogy képes áthidalni a generalisták (feminista kutatók) és a specialisták („teória”) közötti különbségeket. A generalistáknak, azaz az általános feminista kutatóknak általában benyomásaik vannak egy elméletről. Nem feltétlenül olvassák el és elemzik a szerzők eredeti műveit, inkább néhány közkedvelt koncepciót, kliséit emelnek ki. Ezzel szemben a specialisták az elméletről minden fellelhető dolgot elolvasnak, környezetéről, használatáról, háttéréről részletekbe menőig beleássák magukat. Azonban ha egy elmélet túl komplex és bonyolult, hidegen hagyja a generalistákat. Az interszekció azonban remekül képes ötvözni ezt a két típust. Megfelelő ez a koncepció a generalistáknak, akiknek segítséget nyújt a feminista elméleti vizsgálódásban, illetve az interszekció számos vonzerőt tartogat a specialisták számára. Az elméleti szakembereknek úgymond kincseshányója az interszekcionalitás, hiszen lehet a célcsoportokat, a kialakult helyzetet, esetleg a forrásokat vagy magát a döntéshozatali mechanizmust vizsgálni.

Ezzel a néhány ponttal tettem kísérletet arra, hogy bebizonyítsam, hogy egy nyitott és bizonytalannak tartott koncepció hogyan tud sikeres lenni a kortárs feminista elméletekben. A népszerű és sikeres teóriák nem mindig tökéletesek. Az interszekcionalitás a felfedezés folyamatába való bevezetést jelenti, figyelmeztetve minket arra, hogy a világ sokkal komplikáltabb és ellentmondásosabb, mint arra gondolnánk vagy számítanánk. Nem létezik kőbe vésett szabály arra vonatkozóan, hogy hogyan kell feminista vizsgálatot, kutatást készíteni, azonban az interszekció elvárt és fontos hozzávalója egy jó feminista elméletnek. Az interszekcionalitás alkalmas arra, hogy egy nagyon specifikus problémát vizsgáljunk meg annak veszélye nélkül, hogy homogenizálnánk vagy stigmatizálnánk a speciális csoportokat (Hoogte – Kingma 2010). Az interszekció komplexitásra bátorít, kreativitásra stimulál, óv az elhamar-

DOKTORI MŰHELYEKBŐL

kodott következtetések megtételétől és arra sarkallja a kutatókat, hogy új kérdéseket tegyenek fel és ismeretlen területeket fedezzenek fel.

Interszekcionalitás alkalmazása szociológiai kutatásokban

MIRE ÉRDEMES FIGYELEMMEL LENNÜNK
AZ INTERSEKCIONALITÁS ALKALMAZÁSAKOR?

Elsősorban érdemes a többszörös diszkrimináció okozóit külön-külön megvizsgálni. Abban az esetben, amikor minden egyes megkülönböztetést előidéző tulajdonságot, folyamatot megértettünk, akkor tudunk igazán adekvát intézkedéseket meghozni a többszörös (interszekcionális) társadalmi kirekesztettséget elszenvedők részére (Walby 2009).

Másodsorban fontos, hogy a vizsgálódásunkkor elkerüljük az egyes egyenlőtlenségi faktorok aránytalan, esetleges „túlvizsgálatát”, miközben a többbit mellőzzük, vagy háttérbe szorítjuk. Verloo, mint interszekcionális teoretikus szakember megállapítja, hogy bár az európai közpolitikák elismerik a többrétű és interszekcionális diszkrimináció létezését „...a társadalmi osztályok, annak ellenére, hogy a legnyilvánvalóbb példáit jelentik a nagyfokú egyenlőtlenséggel jellemzett társadalmi kategóriáknak, nem kerültek napirendre az európai esélyegyenlőségi diskurzusokban” (Verloo 2006: 216).

Továbbá az interszekcionalitás vizsgálatok hajlamosak vagyunk csak és kizárólag a hátrányos helyzetű csoportra fókuszálni. Ennek az egyfókuszú megközelítésnek az a hátránya, hogy számos olyan hatalommal bíró egyén és közösség esik ki a látókörből, akiknek komoly hatásuk, befolyásuk van és lehet a folyamatokra. Az összefüggések, a logikai kapcsolatok megértéséhez több szempontra van szükség (Walby 2009).

A különböző konstrukciók, problémák, egyenlőtlenség több szemszögből történő vizsgálata sokkal árnyaltabbá teheti a képet. Az összefüggések, összekapcsolódások jobb megértéséhez a csoportok, projektek, intézkedések elemzése mind-mind szükséges. A csoportoknak, együttműködéseknek más-más a prioritásuk, így más módon és más mértékben használják fel az erőforrásaikat. Ez sok esetben versenyhez vezethet, amelyek már-már sokszor fontosabbak az együttműködéseknek is. A vizsgálódásoknál tehát érdemes szem előtt tartani azt is, hogy kik alkotják azt a közösséget, hiszen az összefonódások, egyenlőtlenségek kialakulásakor ez is nagyon fontos (Walby 2009).

Az interszekcionalitás módszerének használhatóságát két szociológiai kutatás példáján keresztül szeretném bemutatni. A 2009-es vizsgálat során a kutatók arra voltak kíváncsiak, hogy mely tudományos folyóiratokat tekinthetik interszekcioná-

DOKTORI MŰHELYEKBŐL

lisnak. 2014-ben pedig a kisebbséghez tartozó francia és kanadai női civil szervezeteket elemezték.

2009-ben Katherine Castiello Jones, Joya Misra és K. McCurely azt szerették volna megtudni, hogy 18 db vezető nemzetközi szociológiai folyóiratban, újságban milyen mértékben és milyen módon jelenik meg az interszekcionalitás, azaz melyiket lehet interszekcionálisnak nevezni. Először mindegyik cikket kódolták aszerint, hogy elméleti, módszertani vagy empirikus írásról van-e szó. Azok a cikkek is kaptak egy kódot, amelyekről maguk a szerzők állították azt, hogy interszekcionális módszerrel íródtak (self-defined intersectional). Ezután minden cikknek adtak a tématerületet megjelenítő kódot is: faj/etnicitás, osztály, társadalmi nem, szexuális irányultság, kor, fogyatékoság, nemzetiség/állampolgárság és egyéb státusz. Végül a cikkeket aszerint is kódolták, hogy milyen kategóriába tartoznak: bevonásközpontú, kapcsolat/folyamatközpontú, rendszerközpontú. A dokumentumelemzést követően a következő megállapításokra jutottak a szerzők. A Gender and Society című folyóiratban jelent meg 2009-ben a legtöbb interszekcionális cikk/tanulmány (69%). Az Ethnic and Racial Studies-ban minden harmadik írás készült az interszekcionalitás valamely módszerével, míg a Journal of Marriage and Family kiadványban minden negyedik cikk tartozott ebbe a kategóriába. Arra a kérdésre, hogy milyen típusú kutatások születtek, azt a választ kapták, hogy a legtöbb elemzés (77%) empirikus módszerrel készült. Melyek voltak a legnépszerűbb területek 2009-ben? 65%-ban a szexuális irányultság, 37%-ban a társadalmi nem, 24%-ban a migránsok és 24%-ban a családok jelentek meg. A kutatók kiemelték egyrészt, hogy az ilyen típusú elemzés felhívja a figyelmet arra, hogy mely területek a láthatóak és melyek a kevésbé kutatottak. Másrészt felelősségteljes közpolitikai döntések elvileg csak úgy hozhatóak, ha tudatában vagyunk az aktuális helyzetnek (Jones – Misra – McCurely 2013).

Éléonore Lépinard 2014-ben ötven kanadai és francia nők jogaiért küzdő civil szervezet aktivistáival készített személyes interjút. A kutatásával azt kívánta megmutatni, hogy az interszekcionalitás az egyik, de nem az egyetlen a repertoárból, amelyet a női jogi civil szervezetek használhatnak a társadalmi összefüggések, a politikai és közpolitikai helyzet vizsgálatára. A női csoport heterogenitása nem új tématerület a nőmozgalom számára. Az 1970-es években a női szervezetek azzal a megállapítással találták szemben magukat, hogy speciális szükségletei vannak a többszörös hátrányt elszenvedőknek. A felismerés, hogy a kisebbséghez tartozó nőknek más igényei vannak, azt a problémát is felvetette, hogy hogyan lehet a szervezetek elkülönülését megszüntetni, azaz a kisebbséghez tartozó női szervezeteket a többségi (mainstream) női mozgalomba beépíteni, vagy egyfajta koalíciót kiépíteni. A legtöbb kutatás kimerült abban, hogy felsorolta a kisebbségi nők igényeit és megválaszolta azt a kérdést, hogy a szükségleteiket figyelembe veszik-e vagy sem. Arra azonban, hogy ki határozza meg, hogy melyek a kisebbségi női csoportok politikai prioritásai, igényei és elvárásai, egyáltalán nem fektettek kellő hangsúlyt. Jó-

DOKTORI MŰHELYEKBŐL

val kevesebb figyelmet kapott az is, hogy akár a kisebbségi nőkkel foglalkozó, vagy akár a mainstream női szervezetek hogyan tudják alkalmazni az interszekcionalitást (Lépinard 2014).

Lépinard a szervezeteket először két kategóriába sorolta az identitásuk és a funkcióik szerint. Első lépcsőben tehát megvizsgálta a szervezetek identitását. Különbséget tett aszerint, hogy a szervezetek magukat képviselik-e, azaz mint egy vagy több etnikai csoportot, illetve a csoportképviselet mellett egyes nőket is segítenek-e. Ezt a verziót nevezi Lépinard „dual axes”, azaz „kétdimenziós” szervezeteknek. Azokat a szervezeteket, amelyeknek nem célja a speciális célcsoport igényeinek képviselete, hanem a társadalmi nem fontosságát hangsúlyozzák, ezeket hívja a szerző „single axis”, azaz „egydimenziós” szervezeteknek. A második lépcsőben meghatározta a szervezetek funkcióit. Itt is két típust különböztetett meg. Vannak olyan szervezetek, amelyek képviselettel/támogatással, és vannak olyanok, amelyek szolgáltatás nyújtásával foglalkoznak. A kategorizálást követően négy szerepkört lehet elkülöníteni a női szervezeteknél, kettő ezek közül szorosan kapcsolódik magához az interszekcionalitás definíciójához (Lépinard 2014).

INTERSEKCIONÁLIS FELISMERÉS

A szervezetek aktivistái egyetértenek abban, hogy a többszörösen hátrányos helyzetű nőknek speciális segítségre van szükségük. Azok a szervezetek, amelyeknek a tagjai maguk is valamely kisebbséghez tartoznak, úgy gondolják, hogy sokkal könnyebb, gördülékenyebb az együttműködés, ha a kliens azt látja, hogy nincs egyedül a problémájával, hiszen számtalan esetben kell például a mélyen berögzült előítéleteket lebontani. Ehhez illeszkedik Hoogte és Kingma meglátása is, akik hasonló tapasztalatról számoltak be. Fontosnak tartják hangsúlyozni, hogy a kisebbséghez tartozó nők gyakran nem érzik magukat eléggé biztonságban ahhoz, hogy megosszák a problémáikat a szervezetek munkatársaival, mivel egyenlőtlen a kapcsolatuk, amely a kulturális és faji diszkriminációból eredetezhető (Hoogte – Kingma 2010).

INTERSEKCIONÁLIS EGYÜTTÉRTÉKZÉS

Az ehhez az irányzathoz tartozó szervezetek azt gondolják, hogy az egyenlőtlenségi dimenziók különbözőképpen hatnak a kisebbséghez tartozó nőkre. Ide azokat a szervezeteket sorolja a szerző, amelyek fontosnak tartják a kisebbségi nők politikai prioritásainak, igényeinek beemelését a nőmozgalomba. A szervezet tagjai közvetlenül nem tartoznak egyetlen kisebbséghez sem, azonban hitvallásuknak tartják az adott csoport érdekeinek képviseletét.

DOKTORI MŰHELYEKBŐL

A következő két szerepkör, bár nem illeszkedik szorosan az interszekcionalitás elméleti keretébe, azonban hozzájárul az interszekcionalitásról való gondolkodáshoz, elmélkedéshez.

A TÁRSADALMI NEM (GENDER) ELSŐDLEGESSÉGE

A nőket számtalan dolog miatt lehet diszkriminálni pl.: fogyatékoság, kor, szexuális irányultság, vallás stb. Azok a szervezetek, akik a „társadalmi nem elsődlegessége” kategóriába tartoznak, teljes mértékben tisztában vannak a különböző egyenlőtlenségi faktorkor hatásaival, azonban úgy gondolják, hogy mindennek a kiindulópontja a társadalmi nem, azaz a nők elnyomása.

AZ EGYÉN ELFOGADÁSÁNAK FONTOSSÁGA

Ezt a szerepkört általában a szolgáltatást nyújtó szervezetek látják el. Az ezeknél a szervezeteknél tevékenykedő aktivisták teljes mértékben tiszteletben tartják a nők sokszínűségét, a kulturális, a vallási stb. különbségeket. Elfogadják az egyén döntését, támogatják, segítik őket. Nem kérdőjelezzik meg a politikai prioritásokat, nem tesznek kísérletet a rendszer megváltoztatására. Csak és kizárólag az egyénre koncentrálnak.

Lépinard vizsgálatának eredménye, hogy azt szemlélteti, hogy milyen hatalmas különbségek vannak a kanadai és a francia női szervezetek között. Kanadában például sokkal fontosabbnak tartják a kulturális különbségeket és az etnikai identitás tiszteletben tartását. Franciaországban azok a szervezetek vannak többségben, amelyek a társadalmi nem elsődlegességét preferálják. A kutatással egyértelműen kimutatható, hogy mely szervezetek milyen támogatásokat igényelnek és kapnak. A tanulmánnyal a szerző azt is szeretne volna szemléltetni, hogy mennyire különböző jelentése és értelmezése lehet az interszekcionalitásnak elméleti (akadémiai) és gyakorlati szinten, hiszen a gyakorlatban például két olyan szerepkör is beazonosításra került a kutatásban, amelyek szervesen nem tartoznak bele az interszekcionalitás akadémiai definíciójába, de mégis fontos összetevői a közpolitikának.

Záró gondolatok

Az interszekcionalitás mindig is heves vitákat váltott ki a feminista kutatók körében Amerikától egészen Európáig. Évek óta számtalan konferencia, tanulmánykötet, feminista folyóirat foglalkozik azzal, hogy bemutassa az interszekcionalitás elméletének komplexitását. Ma már szinte elképzelhetetlen, hogy bármilyen women's studies program, projekt, tanulmány, kutatás kizárólag csak a nőkre fókuszáljon,

DOKTORI MŰHELYEKBŐL

mellőzve a nők közötti különbségek és sokszínűségek hangsúlyozását. Azok a tanulmányok, amelyek nem fektetnek kellő figyelmet a különbségekre, átgondolatlanok, céltalanok, politikailag irrelevánsok vagy egyszerűen csak abszurdak.

Irodalom

- Beauvoir, S. (1969): A második nem. Gondolat Kiadó, Budapest
- Choo, H. Y. – Ferree, M. M. (2010): Practising Intersectionality in Sociological Research: A critical analysis of inclusion, intersections and institutions in the study of inequalities. In Sociological Theory 28 (2): 129–149.
- Choo, H. Y. – Ferree, M. M. (2009): Practicing Intersectionality in Sociological Research: A critical analysis of inclusion, interactions and institutions in the study of inequalities. http://www.ssc.wisc.edu/~mferree/documents/choo_ferree_intersectionality_final0909.pdf (utolsó letöltés: 2016. 03. 14.)
- Christensen, H. R. (2011): Mainstreaming Gender, Diversity and citizenship: Concepts and methodology http://koensforskning.soc.ku.dk/projekter/femcit/Mainstreaming_Gender_Diversity_and_Citizenship_Concepts_and_Methodologies.pdf (utolsó letöltés: 2014.10.09.)
- Collins, P. H. (1998): It's All In the Family: Intersections of Gender, Race and Nation In Hypatia Vol. 13, No. 3. www.jstor.org/stable3810699 (utolsó letöltés: 2013.11.11.)
- Council of the European Union (2008): Proposal for a Council Directive on implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of religion or belief, disability, age or sexual orientation <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST%2016063%202012%20INIT> (utolsó letöltés: 2014.10.11.)
- Crenshaw, K. (1991): Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence Against Women of Color. In Stanford Law Review, Vol. 43, 1241–1299. www.jstor.org/stable/1229039 (utolsó letöltés: 2013.11.11.)
- Davis, K. (2008): Intersectionality as buzzword: A sociology of science perspective on what makes a feminist theory successful. In Feminist theory 9–67. http://kathydavis.info/articles/Intersectionality_as_buzzword.pdf (utolsó letöltés: 2016.03.15.)
- European Commission (2012): Discrimination in the EU in 2012. http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/eurobarometer393summary_en.pdf (utolsó letöltés: 2014. 09. 30.)
- European Commission (2015): Discrimination in the EU in 2015. [file:///C:/Documents%20and%20Settings/USER/Dokumentumok/Downloads/ebs_437_en.pdf](http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/eurobarometer393summary_en.pdf) (utolsó letöltés: 2016.03. 11.)

DOKTORI MŰHELYEKBŐL

- Felski, R. (1997): The Doxa of Difference. In Signs Journal of Women in Culture and Society. <http://www.journals.uchicago.edu/toc/signs/1997/23/1> (utolsó letöltés: 2016. 03. 19.)
- Hancoc, A.-M. (2007): When Multiplication Doesn't Equal Quick Addition: Examining Intersexuality as a research paradigm Perspectives on Politics. 5. 63–97.
- Hankivsky, O. (2005): Gender Mainstreaming Vs. Diversity Mainstreaming: A Preliminary Examination of the Role and Transformative Potential of Feminist Theory https://www.researchgate.net/publication/231971449_Gender_Mainstreaming_Vs_Diversity_Mainstreaming_A_Preliminary_Examination_of_the_Role_and_Transformative_Potential_of_Feminist_Theory (utolsó letöltés: 2015. 02. 04.)
- Hoogte, L. – Koos, K. (2010): Promoting cultural diversity and the rights of women: the dilemmas of intersectionality for development organisations. <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/13552070410001726516> (utolsó letöltés: 2016. 03. 18.)
- Hooks, B. (1989): Talking Back: Thinking Feminist, Thinking. Black Boston, South End Press
- Hull, G. T. – Scott, P. B. – Smith, B. (1982): All the Women Are White, All the Blacks Are Men, But Some of Us Are Brave: Black Women's Studies. Old Westbury, Feminist Press https://archive.org/stream/AllTheWomenAreWhiteAllTheBlacksAreMenButSomeOfUsAreBrave/All%20the%20Women%20are%20White,%20All%20the%20Blacks%20are%20Men,%20But%20Some%20Of%20Us%20Are%20Brave_djvu.txt (utolsó letöltés: 2016. 03. 17.)
- Hübel, Sz. (2007): A másik és a másság a feminista diskurzusokban. In: Korunk <http://www.korunk.org/?q=node/8&ev=2007&honap=3&cikk=8485> (utolsó letöltés: 2016. 03. 18.)
- Járóka, L. (2013): A romák társadalmi integrációjára irányuló nemzeti stratégiák európai keretének nemi szempontjairól. Nőjogi és Esélyegyenlőségi Bizottság. <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-%2F%-2FEP%2F%2FNONGML%2BCOMPARL%2BPE-510.705%2B01%2BDOC%2BPDF%2BV0%2F%2FHU> (utolsó letöltés: 2013. 02. 08.)
- Járóka, L. (2005): Jelentés az Európai Unióban élő roma nők helyzetéről (2005/2164 INI) http://nemzetisegek.hu/dokumentumok/osszefoglalasromano_riport.pdf (utolsó letöltés: 2014. 10. 25.)
- Járóka, L. (2011): Report on the EU strategy on Roma inclusion 11/02/2011. <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A7-2011-0043+0+DOC+XML+V0//EN> (utolsó letöltés: 2013. 02. 08.)

DOKTORI MŰHELYEKBŐL

- Járóka, L. (2006): Romani Women's Rights at the European Level Roma Rights 4. <http://www.errc.org/cikk.php?cikk=2751> (utolsó letöltés: 2014. 03. 03.)
- Jones – Misra – McCurley (2013): Intersectionality in Sociology. http://www.socwomen.org/wp-content/uploads/swsfactsheet_intersectionality.pdf (utolsó letöltés: 2016. 03. 14.)
- Kantola, J. (2009): Institutionalizing Intersectionality in Europe. Department of Political Science, University of Helsinki
- King, D. (1988): Multiple Jeopardy, Multiple Consciousness: The context of a Black Feminist Ideology. <http://web.uvic.ca/~ayh/318King%20Multiple%20Jeopardy.pdf> (utolsó letöltés: 2016. 03. 14.)
- Kóczé, A. (2009): Roma Nők Társadalmi Korlátjai Magyarországon. (Háttéranyag)
- Krizsán, A. – Zentai, V. (2012): Institutionalizing Intersectionality in Central and Eastern Europe: Hungary, Poland, Romania, and Slovenia. In Krizsan, A. – Skjeie, H. – Basingstoke, J. S. (eds.): Palgrave MacMillan Institutionalising Intersectionality? The Changing Nature of European Equality Regimes.
- Lépinard, É. (2014): Doing intersectionality: Repertoires of Femiist Practices in France and Canada. In Gender and Society, Vol 28. No.6: 877–903.
- McCall, L. (2005): The Complexity of Intersectionality. Signs: Journal of Women in Culture and Society. Vol. 30. No. 3: 1771–1800.
- Squires, J. (2009): Multiple Inequalities, Intersectionality and Gender Mainstreaming: Potential and Pitfalls. In Teaching Intersectionality, Putting Gender at the Centre
- Verloo, M. (2006): Multiple Inequalities, Intersectionality and the European Union. In European Journal of Women's Studies: 211–228.
- Walby, S. (2009): Conceptual framework for gender + equality policies in a multicultural context Insitute für die Wissenschaften vom Menschen Vienna
- Yual-Davis, N. (2006): Intersectionsility and Feminist Politics. In European Journal of Women's Studies Vol. 13 (3): 193–209.